

บทที่ 1

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเหมา เจ๋อตุง สามารถยึดอำนาจรัฐบาลบนแผ่นดินใหญ่จีนสำเร็จ จึงสถาปนาประเทศเป็น “สาธารณรัฐประชาชนจีน” ในวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949¹ ประเทศมหาอำนาจที่ประกาศรับรองสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นประเทศแรกคือ สหภาพโซเวียต² ก่อนหน้านั้นในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1949 เหมา เจ๋อตุง ประกาศนโยบาย “พึ่งพิงฝ่ายหนึ่ง” (lean to one side) กล่าวคือจีนจำเป็นต้องพึ่งพิงสหภาพโซเวียตเพื่อคุ้มครองคอมมิวนิสต์คือสหภาพโซเวียตเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งหมายถึงทุนนิยมของโลกเสรีภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา เพราะสถานการณ์บนแผ่นดินใหญ่จีนหลังการปฏิวัตินั้น ยังขาดเสถียรภาพด้านความมั่นคงอยู่ อีกทั้งสหรัฐฯ ๗ มีท่าทีไม่น่าไว้วางใจเนื่องจากให้การสนับสนุนแก่รัฐบาลของเจียง ไคเชค ซึ่งอพยพไปอยู่ไต้หวัน³

ขณะเดียวกัน จีนมองว่าญี่ปุ่นอาจเป็นภัยได้เพราะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหรัฐฯ ๗ ที่มีท่าทีต่อต้านคอมมิวนิสต์⁴ ดังนั้น จีนจึงพึ่งพิงสหภาพโซเวียต เนื่องจากช่วยป้องกันภัยคุกคามด้านความมั่นคงได้ และยังช่วยสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจจีนไปสู่สังคมนิยม ต่อมาในเดือนธันวาคม เหมา เจ๋อตุง ได้เดินทางออกจากสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นครั้งแรกในชีวิต เพื่อเยือน

¹Federick C. Teiwes, “The establishment and consolidation of the new regime: 1949 – 1957,” *The Politics of China: The Eras of Mao and Deng*, Edited by Roderick MacFarquhar, (Cambridge University Press, 1997), p. 5.

²จุลชีพ ชินวรรณ, “สาธารณรัฐประชาชนจีนกับการเมืองโลก,” เอกสารการสอนชุดวิชา มหาอำนาจกับการเมืองโลก, เลขที่ 82422 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2528), เล่ม 2, น. 512-515.

³Alan Lawrance, *China's Foreign Relations since 1949* (London: Routledge & Kegan Paul, 1975), p. 2.

⁴Bill Brugger, *China: Liberation and Transformation 1942-1962* (London: Croom Helm, 1981), pp. 50-51.

สหภาพโซเวียตและเจรจาสนธิสัญญาพันธมิตรกับสหภาพโซเวียต การเจรจาดังกล่าวใช้ระยะเวลาถึง 2 เดือน นำไปสู่การลงนามใน “สนธิสัญญามิตรภาพ พันธมิตร และความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต (Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance) ลงนามวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1950 มีผลบังคับใช้ 30 ปี⁵

สนธิสัญญาฉบับนี้ในด้านเศรษฐกิจ เป็นการให้ความช่วยเหลือของสหภาพโซเวียตต่อจีนโดยอนุมัติเงินกู้ 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ระยะเวลา 5 ปี โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 และสนับสนุนการจัดตั้งบริษัทร่วมกัน 4 แห่ง เพื่อพัฒนาทรัพยากรแร่ในมณฑลซินเจียง (SinKiang) การก่อตั้งสายการบินจีน-สหภาพโซเวียต และการสร้างอุโมงค์รถไฟในไคเริน (Dairen)⁶ ด้านความมั่นคง เพื่อเป็นมาตรการป้องกันการรุกรานจีนโดยญี่ปุ่นหรือรัฐอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและทางอ้อมที่อาจร่วมมือกับญี่ปุ่น และสิ่งสำคัญเหนืออื่นใดคือ เพื่อเป็นการยกเลิกสนธิสัญญาที่รัฐบาลจีนกั๋วหมินต้ง (Kuomintang Government of China) เคยทำไว้กับสหภาพโซเวียตในวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 1945⁷

หลังอสังกรรมของสตาลิน ในวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ. 1953 ส่งผลให้ครุสชอฟสามารถขึ้นครองอำนาจเป็นผู้นำสหภาพโซเวียตต่อจากสตาลิน ความแตกแยกระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตค่อย ๆ ปรากฏเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะในเดือนเมษายน ค.ศ. 1956 ในการประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตครั้งที่ 20 นั้น ครุสชอฟกล่าวประณามสตาลินว่าเป็นเผด็จการ ซึ่งเป็นท่าทีที่ เหม่า เจ๋อตุงไม่เห็นด้วย นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายยังขัดแย้งกันในการตีความเรื่องอุดมการณ์⁸ กล่าวคือทั้งสองฝ่ายขัดแย้งกันในประเทศต่าง ๆ ทางอุดมการณ์ เช่นลักษณะของประเทศจักรวรรดินิยม ประเทศการปฏิวัติที่รุนแรงนั้นจำเป็นหรือไม่ หรือประเด็นที่เกี่ยวกับสงครามนั้นสามารถหลีกเลี่ยงได้หรือไม่ ห้วงเวลานั้น จีนกำลังพัฒนาเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดดไกล และ

⁵ John William Garver, *Foreign relations of the People's Republic of China* (New Jersey: Prentice-Hall, 1993), p.40.

⁶ Alan Lawrance, *China's Foreign Relations since 1949*, op. cit., pp.1-45.

⁷ Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. *Conclusion of the "Sino-Soviet Treaty of Friendship, Alliance and Mutual Assistance"* (2 May 2009)
<<http://www.fmprc.gov.cn/eng/ziliao/3602/3604/t18011.htm>> 17 November 2000

⁸ R.K.I. Quedsted, *Sino-Russian Relations A Short History* (Australia: George Allen & Unwin, 1984), pp. 115-121.

ยังมีความขัดแย้งทั้งไต้หวันและอินเดีย แต่สหภาพโซเวียตเพิกเฉยไม่ให้การสนับสนุนจีน รวมทั้งประเด็นการให้ความช่วยเหลือด้านอาวุธนิวเคลียร์ที่สหภาพโซเวียตพยายามตั้งเงื่อนไขหลากหลายประการ หลังจากไม่ลงรอยกับจีน เป็นเหตุให้จีนไม่พอใจและมีโอกาสยอมรับเงื่อนไขได้ ทำให้จีนตัดสินใจพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ด้วยตนเอง⁹

ในทศวรรษ 1960 ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ทวีความรุนแรงขึ้นจนถึงขั้นปะทะกันด้วยกำลังทางทหารที่บริเวณพรมแดนแถบแม่น้ำอุสสุรี (Ussuri River) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1969¹⁰ ต่อมาในทศวรรษ 1970 จีนดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะหาแนวร่วมเพื่อต่อต้านสหภาพโซเวียต โดยการดึงเอาสหรัฐอเมริกาซึ่งเคยเป็นศัตรูของจีนมาคานอำนาจสหภาพโซเวียต¹¹ แต่เมื่อสหภาพโซเวียตเห็นรอยร้าวในความสัมพันธ์จีน-สหรัฐฯ จากกรณีที่สหรัฐฯ ขายอาวุธให้กับไต้หวันซึ่งทำให้จีนไม่พอใจ สหภาพโซเวียตเห็นโอกาสที่จะรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับจีน เพื่อโดดเดี่ยวสหรัฐฯ ๔ ยิ่งไปกว่านั้นการเปลี่ยนแปลงผู้นำแห่งสหภาพโซเวียต อันเนื่องมาจากการอสัญกรรม นำไปสู่การปรับความสัมพันธ์ให้ดีขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 1980

การสูญเสียผู้นำสหภาพโซเวียตติดต่อกันถึง 3 คน เริ่มจากนายเลโอนิด เบรสเนฟ มีปัญหาสุขภาพและถึงแก่อสัญกรรมในวันที่ 10 พฤศจิกายน ค.ศ. 1982 ต่อมานายยูริ อันโดรปอฟ เลขาธิการใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียต มีปัญหาโรคประจำตัวและอสัญกรรมในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1984 ส่วนนายคอนสแตนติน เซอร์นินโก ผู้นำคนต่อมา มีปัญหาสุขภาพเช่นกันและถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 10 มีนาคม ค.ศ. 1985 สร้างโอกาสให้จีนส่งผู้แทนระดับสูงมาเคารพศพและนำไปสู่การเปิดเจรจาปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างกัน¹²

⁹ จูลีฟ ชินวรโรน, "สาธารณรัฐประชาชนจีนกับการเมืองโลก," เอกสารการสอนชุดวิชามหาอำนาจกับการเมืองโลก, น. 491 – 556.

¹⁰ จูลีฟ ชินวรโรน, ขนวนสงคราม: ไทย จีน อินเดีย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2529), น. 258-260.

¹¹ เขียน ธีระวิทย์, นโยบายต่างประเทศจีน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), น. 455 – 476.

¹² เฉียนฉีเชิน, บันทึกการทูตจีน 10 เรื่อง, แปลโดย อาทรรพ ฟูงธรรมสาร, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549):

ภายหลังการขึ้นมามีอำนาจเป็นเลขาธิการพรรคของมิคาอิล กอร์บาชอฟ ใน ค.ศ. 1985 และความพยายามในการปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้สหภาพโซเวียตต้องปรับความสัมพันธ์ทั้งสองฝ่ายเพื่อลดความตึงเครียดทางชายแดน เป็นเหตุให้ เต็ง เสี่ยวผิง ตั้งเงื่อนไขที่จีนมองว่าเป็นอุปสรรคของความสัมพันธ์ทั้งสองฝ่าย โดยมีประเด็นสำคัญ 3 ประการ

ประกอบด้วย 1) ให้สหภาพโซเวียตถอนกองกำลังทหารออกจากพรมแดนจีน-สหภาพโซเวียตและมองโกเลียนอก 2) ให้สหภาพโซเวียตถอนทหารออกจากอัฟกานิสถาน และ 3) ให้สหภาพโซเวียตลดต้นเวียดนามีให้ถอนทหารออกจากกัมพูชา จนในที่สุดสหภาพโซเวียตยอมรับตามเงื่อนไขดังกล่าว และประธานาธิบดีกอร์บาชอฟ ได้กล่าวคำปราศรัยที่เมืองวลาดีวอสตอก (Vladivostok) ใจความว่า “สหภาพโซเวียตมีความยินดีที่จะได้พบปะกับจีนเพื่อหารือร่วมกันในประเด็นดังกล่าวและนำไปสู่การดำเนินความสัมพันธ์ในระดับปกติ”¹³ ประธานาธิบดีกอร์บาชอฟ จึงเดินทางเยือนจีนระหว่างวันที่ 15-18 พฤษภาคม ค.ศ. 1989 และได้แถลงการณ์ร่วมกันเพื่อที่จะพัฒนาสัมพันธ์ภาพระหว่างกันให้ดียิ่งขึ้น¹⁴ การพบปะกันของทั้งสองฝ่ายนำไปสู่การประชุมร่วมกันทำให้ระดับความสัมพันธ์ของจีนและสหภาพโซเวียตมีความเป็นมิตรต่อกันมากขึ้น

ส่วนจีนก็มีการสืบทอดผู้นำโดย เต็ง เสี่ยวผิง ได้สนับสนุน เจียง เจ๋อหมิน จากเซียงไฮ้มาแต่งตั้งเป็นเลขาธิการใหญ่พรรคคอมมิวนิสต์และยังเป็นประธานพรรค เจียง เจ๋อหมิน ผู้นำจีนรุ่นที่ 3 เยือนสหภาพโซเวียต วันที่ 15-19 พฤษภาคม ค.ศ. 1991 เพื่อพบปะกับประธานาธิบดี มิคาอิล กอร์บาชอฟ ซึ่งถือเป็นครั้งแรกของผู้นำระดับสูงทั้งสองใน “แถลงการณ์ร่วมจีน-สหภาพโซเวียต” (Sino-Soviet Joint Communiqué) วันที่ 18 พฤษภาคม ค.ศ. 1989 ทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องที่จะขยายความร่วมมือ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ การค้า วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วัฒนธรรม การทหาร และด้านอื่น ๆ นอกจากนี้ ผู้นำทั้งสองฝ่ายยังให้ความสนใจในความตกลงว่าด้วยการลดกองกำลังทหารในบริเวณพรมแดนระหว่างจีนและสหภาพโซเวียต เพื่อเพิ่มความไว้วางใจต่อกันในด้านการทหารมากขึ้น (“Agreement on Mutual Reduction of Military Forces in Sino-Soviet Borders and the Guiding Principles for Enhancing Trust in the Military Field”) ทั้งนี้สหภาพโซเวียตยังสนับสนุนจุดยืนของจีนในประเด็นจีนเดียว โดยยอมรับ

¹³ เรื่องเดียวกัน

¹⁴ “Sino-Soviet Joint Communiqué - Moscow, May 19, 1991,” *Beijing Review* (27 May - 2 June 1991): 13-15.

ว่าได้วันเป็นเพียงส่วนหนึ่งของจีน¹⁵ หลังจากประธานาธิบดีมิคาอิล กอร์บาชอฟ ประกาศลาออกในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1991 ส่งผลให้สหภาพโซเวียตล่มสลาย หลังจากนั้น 2 วัน รัฐบาลจีนได้ประกาศรับรองสหพันธรัฐรัสเซียซึ่งเป็นรัฐสืบทอดอำนาจต่อจากสหภาพโซเวียต โดยรัฐมนตรีต่างประเทศจีน ฉีเชิน ฉีเชิน (Qian Qichen) ส่งโทรเลขหานายอองเดร โคซียเยฟ (Andrei Kozyrev) ในวันที่ 27 ธันวาคม 1991 ว่าจีนให้การรับรองแก่สหพันธรัฐรัสเซีย พร้อมทั้งให้เอกอัครราชทูตของจีนที่เคยประจำสหภาพโซเวียตไปประจำการในตำแหน่งเดียวกันนี้ที่รัสเซีย ในวันเดียวกันนี้ นายฉีเชิน ฯ ยังได้ส่งโทรเลขเพื่อประกาศรับรองความเป็นเอกราชของประเทศเหล่านี้ ไปอีก 11 ประเทศ ได้แก่ ยูเครน เบลารุส คาซัคสถาน อุซเบกิสถาน ทาจิกิสถาน คีร์กีซสถาน เติร์กเมนิสถาน จอร์เจีย อาร์มาเนีย อาเซอร์ไบจาน และโมโดลวา ซึ่งแยกตัวเป็นอิสระจากสหภาพโซเวียตเดิม

ขณะเดียวกัน โฆษกกระทรวงการต่างประเทศจีนยังได้กล่าวเพิ่มเติมว่า จีนจะดำรงซึ่งความสัมพันธ์ฉันมิตรกับอดีตสหภาพโซเวียต¹⁶ และพร้อมที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นภายใต้หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติห้าประการ (Five Principles of Peaceful Coexistence) ประกอบด้วย (1) การเคารพซึ่งบูรณภาพแห่งดินแดนและอำนาจอธิปไตยร่วมกัน (2) การไม่รุกรานซึ่งกันและกัน (3) การไม่แทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน (4) การมีผลประโยชน์ที่เท่าเทียมร่วมกัน และ (5) การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ¹⁷ ส่วนรัสเซียก็ให้ความสำคัญกับจีนเช่นกัน ซึ่งเห็นได้จากคำกล่าวของประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซิน ที่ว่า รัสเซียจะพัฒนาความสัมพันธ์กับจีนโดยถือเป็นเรื่องสำคัญในลำดับต้น ๆ ของการดำเนินนโยบายต่างประเทศรัสเซีย เนื่องจากจีนคือเพื่อนบ้านที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชีย รวมทั้งปัจจัยทางด้านภูมิรัฐศาสตร์ ความมั่นคงแห่งภูมิภาคและกิจการระหว่างประเทศเสมือนผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ¹⁸

ประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซิน ได้เยือนจีนอย่างเป็นทางการในวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ. 1992 และพำนักในจีนเป็นเวลา 3 วัน (เป็นครั้งแรกในการเยือนของผู้นำระดับสูงแห่งสหภาพโซเวียต หลังจากที่ประธานาธิบดีมิคาอิล กอร์บาชอฟ เยือนจีนตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1989) โดยมีนายกรัฐมนตรีหลี่ เฝิง ร่วมเจรจาหารือกับประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซิน และได้

¹⁵Ibid.

¹⁶“China Recognizes Former Soviet Republics,” *Beijing Review* (6-12 January 1992): 5

¹⁷“China, Russia Pursue Dialogue,” *Beijing Review* (13-19 March 1995): 6

¹⁸Shu Xiangdi, “Foreign Policy Objectives Marked,” *Beijing Review* (16-22 August 1993):

ลงนามในแถลงการณ์ร่วมกันเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ต่อกันภายใต้หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสาระสำคัญของแถลงการณ์ดังกล่าว ชี้ให้เห็นว่าความแตกต่างของระบบสังคมและอุดมการณ์ไม่ควรส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ¹⁹

การดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนต่อรัสเซีย และรัฐเอกราชใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังสหภาพโซเวียตล่มสลายในทศวรรษ 1990 จีนดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะฟื้นฟูความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง โดยการสานต่อรากฐานความสัมพันธ์ฉันมิตรที่เคยปูพื้นไว้ก่อนหน้านี้²⁰

จีนได้เชื้อเชิญรัฐในอดีตประเทศสหภาพโซเวียตเข้าร่วมเจรจากับจีน โดยเรียกรอบความร่วมมือนี้ว่า “กรอบสี่บวกหนึ่ง” หรือ “Four plus One Framework” กล่าวคือ สี่ ประกอบด้วย รัสเซีย คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน และทาจิกิสถาน บวกหนึ่งคือจีน ในปี 1992 ซึ่งเป็นกรอบการเจรจาเพื่อแสวงหาการประนีประนอม และการยอมรับร่วมกัน ในลักษณะการเจรจาในรูปแบบ “Win-Win” กล่าวคือทุกประเทศเมื่อเกิดความขัดแย้งบริเวณพรมแดน ให้ใช้หลักการเจรจาโดยแบ่งสัดส่วนแบบ 50-50 หรือในอัตราที่ใกล้เคียงกัน นำไปสู่การทำความตกลงเพื่อแก้ไขปัญหของแต่ละประเทศที่เป็นคู่เจรจา²¹

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและรัสเซียมีพัฒนาการที่ดีขึ้น เห็นได้จากการเยือนจีนอย่างเป็นทางการของ นายกรัฐมนตรี วี.เอส. เชอร์โนมียร์ดิน (V.S. Chernomyrdin) เมื่อวันที่ 26-29 พฤษภาคม ค.ศ. 1994 นั้น ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามความตกลงในหลายด้าน อาทิ การจัดการบริเวณพรมแดน การขนส่งทางทะเล การปกป้องทรัพยากรทางธรรมชาติและการประมงในน่านน้ำที่มีพรมแดนติดต่อกัน

ทั้งสองประเทศสนับสนุนการเสริมสร้างสันติภาพและความมีเสถียรภาพให้เกิดขึ้นทั้งในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและในประชาคมโลก รวมถึงการร่วมมือกันทั้งในกรอบทวิภาคีและพหุภาคี เพื่อก่อให้เกิด “สะพานเชื่อมทวีป” (‘Continental Bridge’) โดยเชื่อมโยงทวีปยุโรปกับทวีปเอเชียเข้าด้วยกัน²² ในระหว่างวันที่ 18-29 เมษายน ค.ศ. 1994 นายกรัฐมนตรีลี เฝิง ได้เยือน

¹⁹“Yeltsin’s China Visit: A New Era,” *Beijing Review* (28 December 1992 – 3 January 1993): 4-5

²⁰เชียน ถีระวิทย์, นโยบายต่างประเทศจีน, น. 455 - 476.

²¹Iwashita Akihiro, *Siberia and the Russian Far East in the 21st Century: Partners in the Community of Asia*, Vol.1 (Hokkaido University: Slavic Research Center, 2005), pp. 95-114.

²²“China, Russia Ready to Expand Cooperation,” *Beijing Review* (6-12 June 1994): 5

อุซเบกิสถาน เติร์กเมนิสถาน คีร์กีซสถาน คาซัคสถาน และมองโกเลีย โดยหารือร่วมกันในการพัฒนาความสัมพันธ์ภายใต้กรอบทวิภาคี รวมทั้งการทำความเข้าใจในพื้นฐานการทำงาน ความตกลงกว่า 20 ฉบับ

สุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรีหลี่เจียง ที่กล่าวไว้ ณ กรุงทาชเคนต์ (Tashkent) แห่งอุซเบกิสถาน ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเอเชียกลาง (ซึ่งประกอบไปด้วยรัฐทั้งสี่ เติร์กเมนิสถาน คีร์กีซสถาน คาซัคสถาน และอุซเบกิสถาน) “เรายินดีที่จะเป็นมิตร และเพื่อนบ้านที่ดีของพวกคุณเสมอ” ซึ่งให้เห็นถึงความต้องการของจีนที่จะกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้น²³

ประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมิน เยือนรัสเซียในวันที่ 3 กันยายน ค.ศ. 1994 โดยพำนักที่รัสเซียเป็นเวลา 5 วัน ทั้งสองฝ่ายเห็นชอบที่จะขยายความร่วมมือด้านเศรษฐกิจ โดยลงนามในแถลงการณ์ร่วมว่าด้วยการสถาปนา “ความเป็นหุ้นส่วนอย่างสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่” (Constructive Partnership of a New Type) ตั้งอยู่บนพื้นฐานไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดและไม่ต่อต้านประเทศโลกที่สาม นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายได้หารือกันว่าจะพยายามเร่งรัดให้มีการยกเว้นความตกลงในการลดกำลังทหารบริเวณพรมแดน รวมทั้งการสร้างควมไว้วางใจในด้านการทหาร โดยจะร่วมมือกันหากมีภัยคุกคามจากการแพร่กระจายของอาวุธนิวเคลียร์²⁴ และร่วมลงนามใน “สนธิสัญญาพรมแดนด้านตะวันตกของจีนกับรัสเซีย” (Treaty on the western Sino-Russian border) และพิธีสารว่าด้วยการสำรวจบริเวณแม่น้ำฝั่งตะวันออกร่วมกัน (Protocol on navigation in the eastern border river)²⁵

การประชุมระหว่างจีนกับรัสเซียที่มีขึ้นในวันที่ 2 มีนาคม ค.ศ. 1995 นั้น รัฐมนตรีต่างประเทศรัสเซีย อังเดร โคซีเยฟ (Andrei Kozyrev) กล่าวถึงการประชุมเมื่อปีที่แล้วว่า การเป็นหุ้นส่วนอย่างสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่ของทั้งสองฝ่ายนั้น ประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมิน ได้เน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในกรอบทวิภาคีในระยะยาวว่า ต้องขึ้นอยู่กับหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติห้าประการ (Five Principles of Peaceful Coexistence) ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทั้งสองประเทศและโลก การประชุมครั้งนี้เน้นการหารือถึงเรื่องกฎหมาย เพื่อปักปันพรมแดนฝั่งตะวันออกร่วมกัน²⁶

²³“Premier's Tour Opens New Silk Road,” *Beijing Review* (9-15 May 1994): 5

²⁴“China and Russia Issue Joint Statement,” *Beijing Review* (12-18 September 1994):

²⁵“Sino-Russian Ties Set Eye on New Century,” *Beijing Review* (12-18 September 1994): 4

²⁶“China, Russia Pursue Dialogue,” op.cit., p.6

ประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมิน เยือนรัสเซียในวันที่ 7 พฤษภาคม ค.ศ. 1995 เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองครบรอบ 50 ปี แห่งชัยชนะจากสงครามต่อต้านฟาสซิสต์ (anti-fascist war) ผู้นำจีนได้กล่าวสุนทรพจน์ว่า “ชัยชนะจากการต่อต้านฟาสซิสต์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นสิ่งที่ยากจะลบเลือนจากความทรงจำของชาวรัสเซียได้ เพราะประชาชนกว่า 27 ล้านคนถูกฆ่าในสงคราม ดังนั้น สหภาพโซเวียตจึงเปรียบเสมือนสนามรบที่ยิ่งใหญ่แห่งยุโรป เช่นเดียวกับจีนแห่งเอเชีย ที่ต้องต่อสู้เพื่อต่อต้านการรุกรานจากญี่ปุ่น”²⁷

สุนทรพจน์นี้ ชี้ให้เห็นถึงการแสดงความรู้สึกร่วมต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างคล้ายคลึงกันของทั้งสองฝ่าย รวมทั้งความเห็นที่ว่าประเทศของตนและเพื่อนบ้านอย่างรัสเซียนั้นมีความยิ่งใหญ่ไม่น้อยไปกว่ากัน ดังนั้น การรวมตัวภายใต้กรอบพหุภาคีในนาม “กลุ่มเซี่ยงไฮ้ 5” (Shanghai Five) จนพัฒนาเป็น “องค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้” (Shanghai Cooperation Organization) จึงเป็นเหตุผลที่ทั้งสองประเทศจะให้ความสำคัญ โดยร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า

เนื่องจากการรวมตัวเพียงสองฝ่ายอันประกอบไปด้วยรัสเซียกับจีน นอกจากจะสร้างความหวาดระแวงให้กับประเทศเพื่อนบ้านที่รายล้อมอยู่ ยังก่อให้เกิดความระแวงแก่ประเทศอื่นที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งเคยเป็นขั้วมหาอำนาจเดียวของโลกอย่างสหรัฐอเมริกาได้ และนำมาซึ่งการสร้าง “นโยบายปิดล้อมจีน” (Containment Policy) ที่จีนเคยได้รับผลกระทบมาแล้วในอดีต นอกจากนี้ เหตุการณ์ที่เคยส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ประกอบไปด้วย เวียดนาม พิลิปปินส์ มาเลเซีย และบรูไน ในประเด็นข้อพิพาทบริเวณหมู่เกาะทะเลจีนใต้หรือหมู่เกาะสแปรตลีย์ นำไปสู่การปะทะกันทางทหารกับเวียดนาม การประท้วงโดยฟิลิปปินส์

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งเหล่านี้นำไปสู่ความร่วมมือในกรอบอาเซียน-จีน²⁸ บทเรียนครั้งนี้ น่าจะเป็นตัวอย่างที่ดีของจีน ในการนำมาใช้แก้ไขปัญหาข้อพิพาทบริเวณพรมแดนจีน รัสเซีย และเอเชียกลาง นำไปสู่การหารือภายใต้ “กรอบสี่บวกหนึ่ง” ขยายเป็น “กลุ่มเซี่ยงไฮ้ 5” และองค์การในระดับภูมิภาค ในชื่อ “องค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้” (Shanghai Cooperation Organization)

²⁷“Anniversary of VE-Day Boots Sino-Russian Ties,” *Beijing Review* (29 May-4 June 1995): 5

²⁸ มลฤดี ประเสริฐศักดิ์, “นโยบายต่างประเทศจีนต่ออาเซียนในศตวรรษที่ 21: ค.ศ. 1995-2005,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550), น. 43-49.

ต่อมา วันที่ 26 เมษายน ค.ศ. 1996 ประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมิน จึงได้เชื้อเชิญ ประธานาธิบดีบอริส เยลต์ซินแห่งรัสเซีย ประธานาธิบดีเนออร์ซัลตัน อิบิเชวิช นาซาร์บารเยฟ แห่งคาซัคสถาน ประธานาธิบดีอัสการ์ อคาเยฟ แห่งคีร์กีซสถานและประธานาธิบดี อีโมมาลี ซาริฟอวิช ราคโมนอฟ แห่งทาจิกิสถาน มาร่วมการประชุมสุดยอดผู้นำเป็นครั้งแรก ณ นครเซี่ยงไฮ้ สาธารณรัฐประชาชนจีน เพื่อขยายความร่วมมือระหว่างกัน ทุกฝ่ายเห็นพ้องว่า จะจัดให้มีการประชุมทุกปี ปีละ 1 ครั้ง และหารือในการกำหนดเส้นเขตแดนระหว่างกัน การประชุมดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนาม “กลุ่มเซี่ยงไฮ้ 5” หรือ “Shanghai Five”²⁹ สาระสำคัญของความตกลงดังกล่าวคือการสร้างความเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้งซึ่งด้านทหารบริเวณพรมแดนภูมิภาค (Agreement on deepening military trust in border regions)³⁰ นอกจากนี้ ยังทำสนธิสัญญาให้มีการข้อมรบทหารให้ห่างจากพรมแดนจีนและรัฐสมาชิกอีก 4 ประเทศในระยะทาง 100 กิโลเมตร³¹

ความร่วมมือข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าจีนมียุทธศาสตร์ใหม่ต่อรัสเซียและเอเชียกลาง ภายใต้การทูตพหุภาคีของจีนซึ่งเรียกว่า “กลุ่มเซี่ยงไฮ้ 5” ปัจจัยสำคัญขั้นต้นที่ผลักดันจีนมาให้ความร่วมมือต่อเวทีพหุภาคีดังกล่าว สืบเนื่องจากปัญหาด้านความมั่นคงในประเด็นชนกลุ่มน้อยชาวอุยกูร์เชื้อสายเติร์ก ก่อความไม่สงบในบริเวณมณฑลซินเจียงและเอเชียกลาง จีนให้ความเคารพต่อกิจการภายในของรัฐอื่น จึงไม่แทรกแซงใด ๆ ผู้นำจีนตระหนักว่าปัญหาชนกลุ่มน้อยที่มีความเป็นชาตินิยมมากขึ้น และการฟื้นฟูของรัฐในเอเชียกลาง ซึ่งมีผู้คนกลุ่มนี้แฝงตัวอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ถือเป็นภัยคุกคามความมั่นคงของจีน³² ขณะเดียวกัน ความขัดแย้งในการกำหนดเส้นเขตแดนระหว่างจีน รัสเซีย และรัฐในเอเชียกลางยังเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีการหารือร่วมกันอยู่เนื่อง ๆ แต่ยังคงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการขจัดปัญหาความมั่นคงร่วมกัน

²⁹Chien-peng Chung, “The Shanghai Co-operation Organization: China’s Changing Influence in Central Asia,” *The China Quarterly*, No.180, (December 2004): 989-1009.

³⁰Official SCO website. “Chronicle of Main Events of ‘Shanghai Five’ and Shanghai Cooperation Organization.” <<http://www.sectsco.org/html/00030.html>> 22 August 2007.

³¹Chien-peng Chung, *op.cit.*, pp. 989-1009.

³²Adiljan Umarov and Dmitriy Pashkun. “Tensions in Sino-Central Asian Relations and their Implications for Regional Security.” (15 June 2008) Conflict Studies Research Centre. <www.clingendael.nl/acquisitions/20060300_cli_acq_books.pdf> January 2006.

จากปัญหาดังกล่าวทำให้ประเมินได้ว่าจีน รัสเซียและเหล่าประเทศในเอเชียกลางควรรวมตัวกัน
 อย่างเป็นทางการ เพื่อร่วมมือกันแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้จึงดำเนินการทูตพหุ
 ภาคี โดยเข้าไปร่วมมือกับรัสเซีย และรัฐเอเซียกลาง ทั้งในด้านการเมือง ความมั่นคง และ
 เศรษฐกิจ ภายใต้กรอบพหุภาคีโดยผ่านองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคเช่น องค์การความ
 ร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ (SCO หรือ Shanghai Cooperation Organization) โดยมีพัฒนาการมาจาก
 กรอบความร่วมมือพหุภาคีแบบหลวม ๆ ในนาม Shanghai Five ซึ่งจัดขึ้นตั้งแต่ปี 1996 เป็นการ
 ขยายบทบาทความร่วมมือระหว่างรัฐสมาชิกในเชิงลึกยิ่งขึ้น Shanghai Five เปรียบเสมือนกลไก
 สำคัญในการแก้ไขปัญหาด้านความมั่นคงบริเวณพรมแดนแห่งภูมิภาค และร่วมมือกันในด้าน
 เศรษฐกิจ เวทีในการหารือดังกล่าวถือเป็นความร่วมมือระหว่างกันอย่างเป็นทางการ

ความร่วมมือดังกล่าวมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นความร่วมมือ
 จากเวทีเพื่อหารือด้านความมั่นคงกลายเป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคภายในระยะเวลา
 เพียงห้าปี โดยมีปัจจัยสำคัญอันเนื่องมาจากภัยคุกคามทั้งจากภายนอก และภายในประเทศ
 สมาชิกที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรง โดยเฉพาะภัยคุกคามจากการก่อร้ายข้ามแดน ยิ่งส่งผลเร่งทำให้
 เกิดองค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ขึ้นใน ค.ศ. 2001

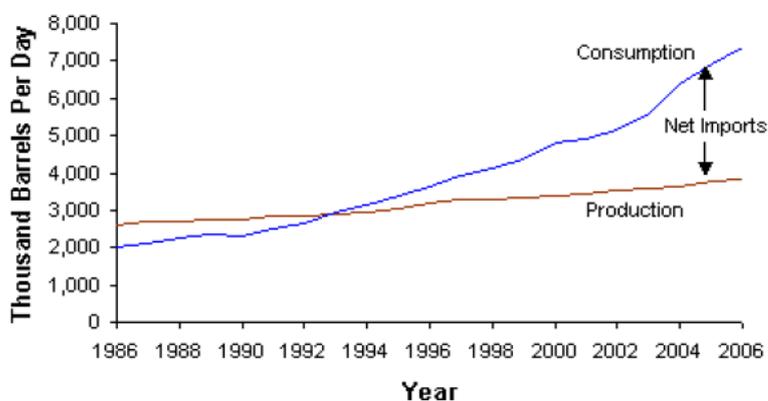
อย่างไรก็ตาม รัฐบาลจีนได้ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ซึ่งเห็นได้จาก
 คำกล่าวของรัฐบาลจีน ภายหลังจากเหตุการณ์ก่อการร้ายต่อสหรัฐอเมริกา เมื่อ 11 กันยายน
 ค.ศ. 2001 ซึ่งมีเนื้อหาว่า ชนกลุ่มน้อยชาวอุยกูร์เชื้อสายเติร์กบางส่วนที่เป็นชาวมุสลิมในเขต
 มณฑลซินเจียง มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มก่อการร้ายตอลิบาน รวมทั้งอุซามะห์ บิน ลาดิน
 ซึ่งเป็นผู้นำด้านก่อการร้ายคนสำคัญที่สหรัฐอเมริกาเฝ้าจับตามองอย่างระแวดระวัง

นอกจากนี้ ปัญหาการใช้พลังงานจำนวนมากในจีนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ ขณะที่
 เอเชียกลางเป็นภูมิภาคที่มีแหล่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพลังงานน้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ รวมทั้งแหล่ง
 แร่ยูเรเนียม ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งผลิตพลังงานติดอันดับ 1 ใน 5 ของโลก ดังนั้น การที่จีนเข้ามา
 บทบาทสำคัญในการผลักดันความร่วมมือกับกลุ่มประเทศเอเชียกลางดังกล่าว นอกจากจะได้
 ผลประโยชน์ทั้งด้านความมั่นคงร่วมกัน ยังมีผลประโยชน์ด้านพลังงานที่รองรับระดับเศรษฐกิจของ
 จีนที่นับวันจะขยายตัวมากขึ้นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จีนนำเข้าน้ำมันตั้งแต่ ค.ศ. 1993 ซึ่งมีอัตรานำเข้า
 เพิ่มขึ้นในแต่ละปีอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ. 2002 การนำเข้าน้ำมันของจีนเพิ่มสูงขึ้นถึงร้อยละ 80

รัฐบาลจีนยินยอมให้มีการลงทุนโดยตรงในต่างประเทศด้านพลังงานน้ำมันเป็นจำนวนมาก³³ การบริโภคพลังงานของจีนมีอัตราเฉลี่ยสูงเป็นอันดับสองของโลกรองจากสหรัฐฯ ใน ค.ศ.2003 อย่างไรก็ตาม จีนมีเป้าหมายในการพึ่งพาแหล่งพลังงานจากภายนอกประเทศเพื่อเพิ่มความมั่นคงด้านพลังงาน ขณะเดียวกัน จีนได้เปิดโอกาสให้ต่างประเทศเข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรมน้ำมันและก๊าซอย่างต่อเนื่อง³⁴ ทั้งนี้ จากการสำรวจการบริโภคน้ำมันของจีนมีอัตราเพิ่มขึ้นถึงห้าแสนบาร์เรลต่อวันใน ค.ศ. 2006 หรือร้อยละ 38 และมีน้ำมันสำรองภายในประเทศปริมาณ 1.8 หมื่นล้านบาร์เรล โดยสามารถผลิตน้ำมันได้ในปริมาณ 3.8 ล้านบาร์เรลต่อวัน และเริ่มนำเข้าน้ำมันดิบจากท่อข้ามชาติ ซึ่งมีระยะยาวถึง 620 ไมล์ โดยมีเส้นทางเชื่อมโยงจากเมืองอตาสูในทางตอนเหนือของคาซัคสถานกับเมืองอลาสซานโควโนมณฑลซินเจียงของจีน นอกจากนี้ จีนยังมีโครงการสร้างท่อข้ามชาติเพื่อใช้ขนส่งน้ำมันดิบได้ในปริมาณ 200,000 ล้านบาร์เรลต่อวันภายใน ค.ศ. 2010

แผนภูมิที่ 1.1

China's Oil Production and Consumption, 1986-2006*

Source: EIA *International Petroleum*

*2006 is Jan-Aug only

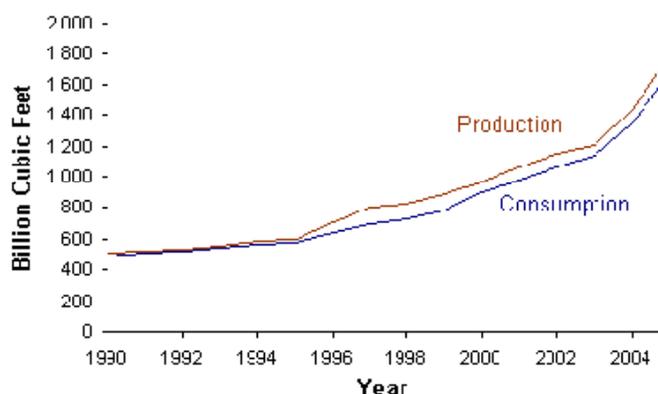
จากการประมาณการณ์ของ EIA (Energy Information Administration) ในแผนภูมิที่ 1.1 ชี้ให้เห็นว่าจีนมีการบริโภคน้ำมันใน ค.ศ. 2006 ในปริมาณ 7,400,000 บาร์เรลต่อวัน ซึ่งมีปริมาณเพิ่มขึ้นห้าแสนบาร์เรลต่อวันจาก ค.ศ. 2005

³³Yuan Chunqiang, "The Global Energy Situation After the War in Iraq," *Beijing Review* (3 April 2003): 38-40

³⁴"China's Oil & Gas Industry," *China Business News* (July 2007): 1-3

แผนภูมิที่ 1.2

China's Natural Gas Production and Consumption, 1990-2005

Source: 1990-2004: EIA; 2005: FACTS, Inc. *China Oil and Gas Monthly*

อย่างไรก็ตาม จากแผนภูมิที่ 1.2 ซึ่งให้เห็นว่าในด้านพลังงานเชื้อเพลิงหรือก๊าซธรรมชาติ แม้ว่าจีนไม่ใช่ผู้บริโภครายใหญ่ที่สุด แต่ใน ค.ศ. 2004 การบริโภคพลังงานก๊าซธรรมชาติของจีนมีปริมาณ 1.3 พันล้านลูกบาศก์ฟุต แต่การสำรองก๊าซธรรมชาติของจีนใน ค.ศ. 2006 มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นถึง 5.3 หมื่นล้านลูกบาศก์ฟุต สะท้อนให้เห็นถึงระดับการบริโภคพลังงานก๊าซธรรมชาติของจีนมีปริมาณเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นอีกในอนาคต

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นความจำเป็นของจีนในการเข้าไปเกี่ยวพันกับรัสเซีย และรัฐเอเชียมกกลาง ซึ่งเริ่มจากความต้องการแก้ไขปัญหาด้านความมั่นคงในประเทศ ความขัดแย้งบริเวณพรมแดนที่เชื่อมต่อกันระหว่างจีนกับรัสเซีย และรัฐเอเชียมกกลาง รวมทั้งปัญหา กลุ่มหัวรุนแรงที่มีความต้องการแบ่งแยกดินแดนในบริเวณมณฑลซินเจียง ตลอดจนปัญหาด้านเศรษฐกิจที่ต้องการแสวงหาพลังงานของจีนในเอเชียมกกลางดังกล่าวในรายละเอียดของเนื้อหาต่อไป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์การดำเนินการทูตพหุภาคีของจีนกับประเทศเพื่อนบ้านอันได้แก่ รัสเซีย คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน ทาจิกิสถาน และอุซเบกิสถาน ภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตใน ค.ศ.1991 และปัจจัยสำคัญที่เป็นแรงจูงใจให้เกิดการรวมตัวขึ้นอย่างหลวม ๆ ภายใต้กลุ่มเซี่ยงไฮ้ 5 (Shanghai Five) จนก่อตั้งเป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 2001 ภายใต้กรอบองค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ (Shanghai Cooperation Organization: SCO) โดยพัฒนาการของความสัมพันธ์ดังกล่าวตลอดห้าทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่การสถาปนาเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีนใน ค.ศ.1949 สู่ ค.ศ. 2008 เห็นได้ว่าจีนดำเนินความสัมพันธ์ที่มีลักษณะทั้งร่วมมือและขัดแย้งผสมผสานกัน

หากความขัดแย้งได้นำมาซึ่งความสูญเสียผลประโยชน์แห่งชาติแล้วไซ้ ผู้นำประเทศ จำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกโดยเชื่อมโยงทั้งสองด้านเข้าด้วยกัน และวิเคราะห์ถึงผลประโยชน์แห่งชาติ โดยลำดับความสำคัญก่อนหลัง รวมทั้งอุปสรรคปัญหาในการดำเนินนโยบาย เพื่อแสวงหาวิธีการเพื่อแก้ไขข้อพิพาทระหว่างประเทศเพื่อนบ้านโดยสันติวิธี และสามารถเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะนำเสนอข้อมูลอย่างชัดเจนโดยชี้ให้เห็นว่า ตัวแปรสำคัญใดที่มีอิทธิพลสำคัญ อันส่งผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศจีน และปัจจัยที่เป็นตัวแปรดังกล่าว ยังสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของรัฐในการกำหนดนโยบายต่างประเทศว่าสิ่งใดที่จำเป็นต้องนำมาพิจารณา เพื่อนำมากำหนดให้เป็นนโยบายโดยลำดับความสำคัญตามผลประโยชน์แห่งชาติ ที่รัฐกำหนดไว้

การศึกษาพฤติกรรมของรัฐดังกล่าว กระทำโดยการสืบค้นข้อมูล และวิเคราะห์จากกรขับเคลื่อนบทบาทของรัฐในเวทีระหว่างประเทศ ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในรูปแบบของนโยบาย อีกทั้งยังได้เรียนรู้กระบวนการนำเสนอข้อริเริ่มใหม่ ๆ ของรัฐภาคีที่มีต่อองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาค เนื่องจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีอิทธิพลต่อปัจจัยภายในทำให้เกิดกระบวนการในการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อแสดงถึงจุดยืนของรัฐในสังคมระหว่างประเทศ รวมทั้งการแสวงหาอำนาจ หรือผลประโยชน์จากความร่วมมือภายใต้กรอบพหุภาคีดังกล่าว ดำเนินไปเพื่อบรรลุเป้าประสงค์ที่ชาติของตนกำหนดไว้

วัตถุประสงค์

1. เป็นการศึกษาวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศของจีน อันทำให้เกิดความเข้าใจพฤติกรรมและบทบาทของจีนในเวทีระหว่างประเทศ
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อนโยบายต่างประเทศของจีนซึ่งรวมทั้งปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และผลประโยชน์แห่งชาติที่ผลักดันให้เกิดความร่วมมือระหว่างจีนกับรัสเซีย และรัฐในเอเชียกลาง
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การทูตพหุภาคีของจีนในกรอบองค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ (Shanghai Cooperation Organization: SCO)

ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนต่ออดีตประเทศสหภาพโซเวียต หรือรัฐใหม่ในเอเชียกลาง อันประกอบไปด้วย 5 ชาติ ได้แก่ รัสเซีย คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน ทาจิกิสถาน และอุซเบกิสถาน ซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับจีน ความร่วมมือในกรอบพหุภาคีนี้ถือเป็นพัฒนาการจากความสัมพันธ์ดั้งเดิมที่จีนและสหภาพโซเวียตเคยมีต่อกันตั้งแต่นั้นมา

โดยทำการศึกษาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนกับสหภาพโซเวียต ตั้งแต่จีนสถาปนาเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน นับตั้งแต่ ค.ศ. 1949 จนกระทั่งสหภาพโซเวียตล่มสลายใน ค.ศ. 1991 นำไปสู่การริเริ่มหรือด้านความมั่นคงของผู้นำรัฐสมาชิกอย่างหลวม ๆ ภายใต้ความร่วมมือ Shanghai Five ใน ค.ศ. 1996 ใช้เวลาเพียงห้าปีในการพัฒนาองค์การระดับภูมิภาค เป็น “Shanghai Cooperation Organization” (SCO) ใน ค.ศ. 2001 นอกจากนี้ยังขยายความร่วมมือของ SCO ในสาขาอื่น ๆ อาทิ ด้านเศรษฐกิจการค้า ด้านพลังงาน ด้านความมั่นคง ในประเด็นการต่อต้านก่อการร้าย เป็นต้น โดยความร่วมมือภายใต้องค์การดังกล่าวยังรับรัฐสมาชิกเพิ่มใน ค.ศ. 2001 ทั้งยังมีอีกหลายชาติที่เข้าเป็นผู้ร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรมซ้อมรบ แต่ละครั้ง จวบจนปัจจุบัน ค.ศ. 2008 และวิเคราะห์คาดการณ์แนวโน้มการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนในการปฏิสัมพันธ์ต่อรัฐสมาชิกแห่ง SCO ในอนาคต

สมมติฐาน

ปัจจัยภายนอกกว่าด้วยปัญหาเขตแดน การขยายตัวของกรรวมกลุ่มจากกระแสโลกาภิวัตน์ อาชญากรรมข้ามชาติ และบทบาทของสหรัฐอเมริกาในเอเชียกลาง เป็นต้น และปัจจัยภายในว่าด้วยปัญหาชาติพันธุ์ การสืบทอดอำนาจของผู้นำจีน การพัฒนาเศรษฐกิจ และความต้องการพลังงานที่เพิ่มมากขึ้นของจีน รวมทั้งผลประโยชน์แห่งชาติทางด้านความมั่นคง และเศรษฐกิจ ทำให้จีนดำเนินนโยบายภายใต้กรอบพหุภาคีกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยการริเริ่มให้เกิดความร่วมมือใน “กลุ่มเซี่ยงไฮ้ 5” (Shanghai Five) และพัฒนาเป็น “องค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้” (Shanghai Cooperation Organization)

แนวคิดและทฤษฎีการศึกษา

ในการศึกษาการทูตพหุภาคีของจีนต่อรัสเซียและเอเชียกลางภายใต้องค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้นั้น จะใช้ “แนวคิดผลประโยชน์แห่งชาติ” (National Interest) มาวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศของจีนและ “ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวพัน”

(Linkage Politics Theory) ในการนำมาวิเคราะห์ปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อท่าทีของจีนในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ

แนวคิดผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest) ปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ผลประโยชน์แห่งชาติเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญ สวัสดิภาพและความมั่นคงของรัฐเป็นปัจจัยขั้นมูลฐานของผลประโยชน์แห่งชาติ เพื่อให้ได้มาเพื่อภาวะการณ์ในสิทธิป้องกันตัว สิทธิการคงอยู่ การป้องกันภัยคุกคามจากภายนอก ความมั่นคง และสวัสดิภาพของประชาชนในชาติ

Hans J. Morgenthau มองว่า นโยบายต่างประเทศนั้นมีผลประโยชน์แห่งชาติเป็นแนวคิดสำคัญที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน 2 ปัจจัยที่ว่า เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ มีลักษณะที่อ่อนไหวและยากต่อการอธิบาย โดยแนวคิดผลประโยชน์แห่งชาตินี้จะคำนึงถึง 2 หลักการสำคัญคือ หลักการทั่วไปของรัฐธรรมนุญ คือ สวัสดิภาพ และกระบวนการด้านสิทธิ ซึ่งมี 2 องค์ประกอบสำคัญคือ

1. ความต้องการอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผลและมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวด
2. สิ่งนั้นคือตัวแปรในการกำหนดสถานการณ์ โดยนโยบายต่างประเทศนั้นจะต้องมีผลประโยชน์แห่งชาติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ ไม่ว่าจะผ่านทางกายภาพ การเมืองและวัฒนธรรมที่เรียกว่า ชาติ³⁵

James N. Rosenau อธิบายว่าแนวคิดเรื่องผลประโยชน์แห่งชาตินั้นควรใช้ทั้งการวิเคราะห์ทางการเมืองและการปฏิบัติทางการเมืองเป็นเสมือนเครื่องมือในการวิเคราะห์ บรรยาย อธิบาย หรือประเมินจากข้อมูลต่าง ๆ และความเหมาะสมของนโยบายต่างประเทศของชาติ ซึ่งเป็นสิ่งชี้วัดการกระทำทางการเมือง

บทบาทของตัวแสดงทางการเมืองนั้น คือการขยายความคิดของเขาในด้านผลประโยชน์แห่งชาติเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในนโยบายต่างประเทศ ในทางการเมือง และความพยายามที่จะสนับสนุนความคิดของเขาให้เป็นจริง และเพิ่มบทบาทของพวกเขา นักสังเกตการณ์ทางการเมืองต้องรับรู้ให้ได้ในผลประโยชน์แห่งชาติ ในทางตรงกันข้าม ขณะที่

³⁵Hans J. Morgenthau, "Another 'Great Debate': The National Interest of the United States," *Contemporary Theory in International Relations*, Edited by William C. Olson and Fred A. Sondermann, (New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1966): pp. 73-79.

ผลประโยชน์แห่งชาติในอนาคตอาจเป็นแนวคิดที่ได้รับการวิเคราะห์เพียงเล็กน้อย แต่ในทางการเมืองอาจมีความต้องการให้ใช้เป็นการวิเคราะห์ในระยะยาว³⁶

Charles O. Lerche, Jr. และ Abdul A. Said อธิบายถึงผลประโยชน์แห่งชาติในการกำหนดนโยบายต่างประเทศนั้น รัฐต้องดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม และสอดคล้องกับสถานการณ์ โดยจะต้องเปลี่ยนเป้าหมายให้เป็นรูปธรรมก่อนจะเริ่มดำเนินนโยบาย

ผลประโยชน์แห่งชาตินั้นทำหน้าที่ 2 ประการ ดังนี้

1. ให้คำนิยามอย่างกว้าง เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทั่วไป
2. เป็นเกณฑ์ควบคุมตัวเลือกในสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน การกำหนดเป้าหมายนั้นสามารถพิจารณาได้จาก

1. ค่านิยมที่ให้แกเป้าหมาย

2. ระยะเวลาที่กำหนดเพื่อบรรลุเป้าหมาย

3. ประเภทของความต้องการให้เป้าหมายนำไปบังคับใช้กับรัฐอื่นในระบบซึ่งสามารถแบ่งเป้าหมายได้ถึง 3 ประเภท ได้แก่

1. **ผลประโยชน์และค่านิยมหลัก** ซึ่งเป็นสิ่งที่พลเมืองในรัฐส่วนใหญ่ เต็มใจที่จะเสียสละอย่างมาก และมักจะระบุไว้เป็นพื้นฐานของนโยบายต่างประเทศ

2. **เป้าหมายระยะกลาง** คือการที่รัฐพยายามในการสนองความต้องการของสาธารณชนและเอกชนโดยผ่านการดำเนินการระหว่างประเทศ

3. **เป้าหมายระยะยาว** เป็นแผนการ หรือวิสัยทัศน์ทางด้านองค์การทางการเมืองหรือองค์การในอุดมคติของระบบการเมืองระหว่างประเทศ

การกำหนดผลประโยชน์ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของแต่ละรัฐนั้นแตกต่างกัน แต่วัตถุประสงค์พื้นฐานที่เหมือนกัน คือ

1. **การดำรงอยู่ของความเป็นชาติ (Self – Preservation)** โดยรัฐจะดำเนินการเพื่อขยายโอกาสเพื่อความอยู่รอดในระบบมากที่สุด

2. **ด้านความมั่นคง (Security)** เนื่องจากความอยู่รอดของรัฐเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ดังนั้นรัฐจึงถูกผลักดันให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อรัฐอื่น ๆ โดยแต่ละรัฐมีเป้าหมายในความมั่นคงและปลอดภัยต่อการคุกคามจากรัฐอื่น

³⁶ James Nathan Rosenau, "The National Interest," *The Scientific Study of Foreign Policy*, (New York: The Free Press, 1971): pp. 283-293.

3. **ความอยู่ดีกินดี (Well-Being)** เมื่อรัฐบรรลุซึ่งวัตถุประสงค์พื้นฐานทั้ง 2 ข้อดังกล่าวมาแล้ว รัฐจะพยายามปรับปรุงความเป็นอยู่ และพัฒนาให้ประชาชนภายในรัฐมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
4. **เกียรติภูมิแห่งชาติ (Prestige)** เป็นการแสดงออกที่รัฐหนึ่งดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแสวงหาการยอมรับและความชื่นชม และแสดงออกถึงความเคารพต่อรัฐของตน
5. **การเผยแพร่อุดมการณ์ (Ideology)** การที่รัฐหนึ่งมีความเชื่อในอุดมการณ์ใด อุดมการณ์หนึ่งและพยายามเผยแพร่อุดมการณ์ของตนให้เป็นที่ยอมรับต่อรัฐอื่น
6. **การแสวงหาอำนาจ (Power)** การที่รัฐต้องมีอำนาจเพื่อรักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและความต้องการด้านความมั่นคง เพื่อความอยู่รอดของชาติ และคงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยของตนให้จงได้³⁷

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้นำวัตถุประสงค์ขั้นพื้นฐานตามแนวคิดผลประโยชน์แห่งชาติ ของ Charles O. Lerche, Jr. และ Abdul A. Said ที่จำแนกไว้ 6 ประการ โดยเลือกมาวิเคราะห์ดังนี้

ประการแรกเพื่อความมั่นคง คือปัจจัยสำคัญอันดับแรกที่ผลักดันจีนให้ความสำคัญในการร่วมมือภายใต้กรอบพหุภาคี เพื่อแก้ไขปัญหาข้อพิพาทบริเวณพรมแดนระหว่างจีน รัสเซีย และรัฐในเอเชียกลาง

ประการที่สองเพื่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติ เนื่องจากบริเวณพรมแดนระหว่างจีนกับรัฐที่กล่าวมาข้างต้นนั้น มีปัญหาชนกลุ่มน้อยที่พยายามแบ่งแยกดินแดนจีน รวมทั้งกลุ่มก่อการร้ายที่รวมตัวอยู่ในบริเวณมณฑลซินเจียง ทางตะวันตกเฉียงเหนือของจีนซึ่งมีพรมแดนติดต่อกับรัฐในเอเชียกลาง ประเด็นดังกล่าวผลักดันให้จีนแสวงหาความร่วมมือกับรัฐในเอเชียกลาง และรัสเซีย ขณะเดียวกัน ประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้ต่างประสบปัญหากรณีเดียวกับจีน ก่อให้เกิดแรงจูงใจเพื่อร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหายิ่งขึ้น

ประการที่สามเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน จีนมองว่ารัฐในเอเชียกลาง และ รัสเซีย นั้น ถือเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ ก๊าซ แหล่งแร่ และน้ำมัน ด้วยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยาวนาน ทำให้ความร่วมมือกับรัฐดังกล่าวในกรอบพหุภาคี เปรียบเสมือนสะพานเชื่อมความสัมพันธ์แห่งผลประโยชน์ เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของจีน

³⁷ Charles O. Lerche Jr. and Abdul A. Said, Concept of International Politics, second edition (New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Engle Cliffs, 1970): pp. 28-30.

ประการที่สี่เพื่อการแสวงหาอำนาจ จีนจำเป็นต้องมีอำนาจเพื่อดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและอำนาจอธิปไตยของรัฐ มิให้ใครรุกรานหรือแทรกแซงกิจการภายในรัฐ เพื่อให้รัฐได้รับการยอมรับนับถือ

การนำผลประโยชน์แห่งชาติมาใช้กับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลผลักดันจีนให้เห็นความสำคัญในการให้ความร่วมมือระหว่างประเทศในกรอบพหุภาคี SCO โดยความร่วมมือดังกล่าวนั้นถูกผลักดันด้วยผลประโยชน์แห่งชาติเป็นสำคัญ

จากข้อริเริ่มที่ต้องการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทบริเวณพรมแดนระหว่างรัฐในเอเชียกลางที่มีปฏิสัมพันธ์กับจีนเชิงขัดแย้ง เป็นการคำนึงถึงผลประโยชน์ด้านความมั่นคงแห่งชาติ และความแตกแยกของชนกลุ่มน้อยระหว่างพรมแดนจีนและประเทศในเอเชียกลางนั้น จนก่อให้เกิดเป็นกลุ่มกบฏที่มีการรวมตัวกันบริเวณมณฑลซินเจียง ส่งผลให้จีนมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการแสวงหาความร่วมมือจากรัสเซีย และรัฐในเอเชียกลางเพื่อร่วมกันสกัดกั้นการขยายตัวของกลุ่มหัวรุนแรงอันนำไปสู่ขบวนการก่อการร้าย เพื่อดำรงไว้ซึ่งความเป็นรัฐชาติ

ขณะเดียวกัน ความต้องการพลังงานเพื่อรองรับเศรษฐกิจจีนที่นับวันยิ่งขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น เป็นการแสวงหาความอยู่ดีกินดี เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนชาวจีน อันนำไปสู่การขยายอำนาจของจีนที่แผ่ขยายไปทั่วภูมิภาคเอเชีย และกำลังทะยานขึ้นอย่างไม่รู้ที่ท่าว่าจะสิ้นสุด

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งนั้นไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในเวทีระหว่างประเทศได้อย่างครอบคลุมและสมบูรณ์ภายในทฤษฎีเดียวได้ “การทูตพหุภาคีของจีนต่อรัสเซีย และเอเชียกลาง (1996-2008): จากกรอบข้อตกลงเซียงไฮ้ 5 สู่อุบัติการณ์ความร่วมมือแห่งเซียงไฮ้” จึงได้นำทฤษฎีการเมืองเกี่ยวพัน (Linkage Politics Theory) มาอธิบายเพื่อให้เห็นภาพรวมในประเด็นที่ศึกษาให้ชัดเจนมากขึ้น

ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวพัน (Linkage Politics)

แนวทางการศึกษาของ James N. Rosenau ใน “ทฤษฎีการเมืองเกี่ยวพัน” คือการที่ระบบระหว่างประเทศและระบบของชาตินั้น มีความคาบเกี่ยวกันในเชิงประจักษ์ ซึ่งสามารถพิสูจน์และวิเคราะห์ได้จากพฤติกรรมที่เคยเกิดขึ้นซ้ำไปซ้ำมา จนกลายเป็นปรากฏการณ์ในรูปแบบที่เห็นได้ชัดเจนว่า เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงถึงกัน โดยการเกี่ยวพันนั้นคือหน่วยในการวิเคราะห์ขั้นพื้นฐานซึ่งสามารถนิยามลักษณะเหตุการณ์เหล่านี้ได้จากพฤติกรรมที่เคยเกิดขึ้นจากระบบหนึ่ง

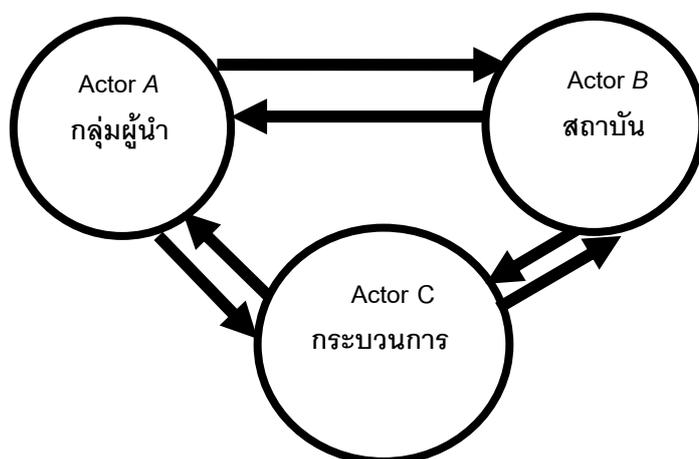
ทำการตอบสนองไปยังส่วนอื่น โดยจำแนกให้เห็นระหว่างสิ่งที่อยู่ต้นทางและสิ่งที่อยู่ปลายทางมีการเกี่ยวพันกัน

ตามแนวคิดดังกล่าวนั้นเป็นการจำแนกระหว่าง **Output** (ผลผลิตที่ได้) กับ **Input** (ตัวที่นำเข้าไป) โดย **Output** ในที่นี้คือ นโยบายต่างประเทศ ที่ถูกกำหนดมาจากการตอบสนองของระบบอื่น ๆ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นผลผลิตจากการเมืองโดยตรง หรือผลผลิตจากสภาพแวดล้อมโดยตรง และขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายของพฤติกรรมนั้น ๆ อย่างเช่นการเลือกตั้งกับการรัฐประหารทำให้เกิดการตอบสนองจากผลผลิตที่ได้ (**Output**)

เนื่องจากระบบภายในประเทศไม่ได้มีผลต่อรัฐใดรัฐหนึ่งแต่ยังมีผลไปสู่รัฐอื่น ๆ ด้วย โดยเปรียบเทียบภายในและปัจจัยภายนอกรัฐว่า เป็นตัวที่ใส่เข้าไป (**Input**) ทั้งทัศนคติของผู้นำหรือกฎหมายระหว่างประเทศมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของผู้นำรัฐ จะได้นโยบายต่างประเทศเป็นผลลัพธ์ออกมา (**Output**) กระทบต่อรัฐอื่น และผลลัพธ์ที่ได้จะย้อนกลับมาเป็นนโยบาย ๆ ใหม่ ดังจะเห็นได้ตามภาพประกอบที่ 1.1-1.3 ด้านล่าง³⁸

ภาพประกอบที่ 1.1

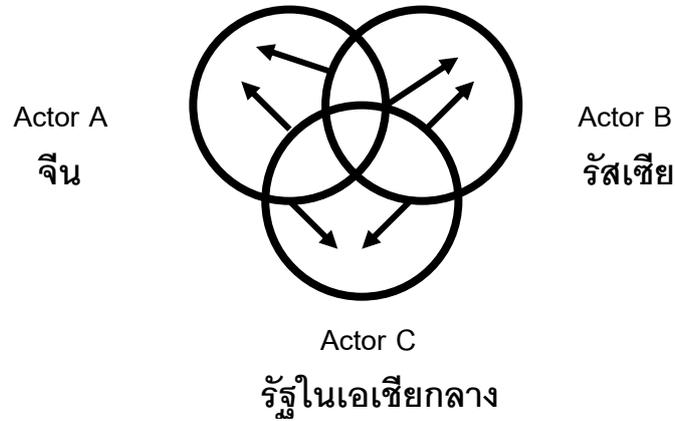
การปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงที่รัฐสามารถควบคุมผลกระทบได้

³⁸ James Nathan Rosenau, Linkage Politics, essays on the Convergence of National and International Systems, (New York: Free Press, 1969), pp.1-17.

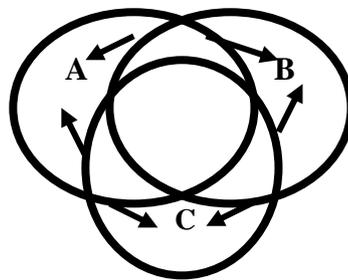
ภาพประกอบที่ 1.2

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่าง ๆ ที่พึ่งพากัน: ภาพตัวแสดงซ้อนทับกัน

ภาพประกอบที่ 1.3

การปฏิสัมพันธ์ของรัฐที่มีการคาบเกี่ยว (intersect) ซ้อนทับ (overlap) และเกี่ยวพันกัน (linkage)³⁹

กระบวนการเกี่ยวพันระหว่างปัจจัยที่ใส่เข้าไป (Input) กับผลที่ออกมา (Output) สามารถจำแนกได้สามประเภทคือ

1. **กระบวนการแทรกแซง (Penetrative Process)** จะเกิดขึ้น เมื่อสมาชิกของหน่วยการเมืองหนึ่ง เข้าไปมีส่วนร่วมกับกระบวนการทางการเมืองของหน่วยการเมืองอื่น เช่น สถานการณ์โลกช่วงหลังสงครามนั้น จะเห็นได้ว่ามีภารกิจในการแทรกแซงด้านต่างประเทศ การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม รวมทั้งการเข้าไปล้มล้างระบบการเมือง รัฐบาล หรือการเมืองการ

³⁹ Ibid.

ความร่วมมือในระดับภูมิภาค เป็นต้น ซึ่งตัวแสดงที่หลากหลายเหล่านี้ทำให้เกิดการเกี่ยวพันกันเป็นกระบวนการ กล่าวคือกระบวนการแทรกแซงนั้นมีความเชื่อมโยงโดยตรงทั้งผลผลิตที่ได้ (Output) และสิ่งที่นำเข้าไป (Input)

2. กระบวนการตอบโต้ (Reactive Process) เป็นกระบวนการที่ตรงข้ามกับกระบวนการข้างต้น เนื่องจากตัวแสดงที่ทำให้เกิดสิ่งที่ส่งออกมา นั้น มิได้เข้าไปมีส่วนร่วมในหน่วยการเมืองที่ได้รับผล แต่พฤติกรรมของหน่วยการเมืองหลัง เป็นการตอบสนองต่อพฤติกรรมของตัวแสดงแรก หรือต่อสิ่งที่ส่งออกมาของตัวแสดงแรก

3. กระบวนการเลียนแบบ (Emulative Process) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นขณะที่หน่วยการเมืองที่รับส่งเข้าไป มีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งที่เกิดขึ้น และกระทำการตามอย่างผลลัพธ์ที่มากกระทบ

ในส่วนขององค์ประกอบของหน่วยการเมืองหรือปัจจัยภายใน กับองค์ประกอบสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยภายนอกนั้น Rosenau ได้นำเสนอไว้ในกรอบความเกี่ยวพัน (Linkage Framework) ดังนี้

ก. ปัจจัยภายใน

1. ตัวแสดง (Actors) ได้แก่

เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร (Executive Officials)

ผู้บัญญัติกฎหมาย (Legislative Officials)

ข้าราชการ (Civilian Bureaucrats)

ทหาร (Military Bureaucrats)

พรรคการเมือง (Political Parties)

กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups)

กลุ่มผู้นำ (Elite Groups)

2. ทักษะคติ (Attitudes) ได้แก่

อุดมการณ์ (Ideology)

วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture)

มติมหาชน (Public Opinion)

3. สถาบัน (Institutes) ได้แก่

สถาบันบริหาร (Executive)

สถาบันนิติบัญญัติ (Legislatures)

ระบบราชการ (Bureaucracies)

สถาบันทหาร (Military Establishment)

การเลือกตั้ง (Elections)

ระบบพรรคการเมือง (Party Systems)

ระบบสื่อสาร (Communication Systems)

สถาบันทางสังคม (Social Institutions)

4. กระบวนการ (Process) ได้แก่

กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Socialization and Recruitment)

การแยกแยะผลประโยชน์ (Interests Articulation)

การรวบรวมผลประโยชน์ (Interest Aggregation)

การกำหนดนโยบาย (Policy-Making)

การบริหารนโยบาย (Policy Administration)

การบูรณาการและการแบ่งแยก (Integrative-Disintegrative)

ข. ปัจจัยภายนอก

1. สภาพแวดล้อมประชิด (Contiguous Environment) หมายถึง ระบบกลุ่มของที่ตั้งอยู่ประชิดติดกัน ซึ่งนำไปสู่ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขัน หรือความร่วมมือระหว่างกัน

2. สภาพแวดล้อมภูมิภาค (Regional Environment) มีลักษณะคล้ายคลึงกับสภาพแวดล้อมประชิด แต่จะมีพรมแดนกว้างขวางกว่า ขึ้นอยู่กับขนาดของภูมิภาค ลักษณะของวัฒนธรรม ความเชื่อทางศาสนา

3. สภาพแวดล้อมสงครามเย็น (Cold-war Environment) หมายถึงสภาพแวดล้อมที่เกิดจากความสัมพันธ์ทั้งในลักษณะที่เป็นความขัดแย้ง หรือการแข่งขันของมหาอำนาจโลกเสรีและโลกคอมมิวนิสต์ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก

4. สภาพแวดล้อมทางเชื้อชาติ (Racial Environment) หมายถึง ความคาดหวัง แนวโน้ม หรือความขัดแย้งภายนอกกระบวนการเมืองหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อย

5. สภาพแวดล้อมทางทรัพยากร (Resource Environment) หมายถึง ทรัพยากรทั้งที่เป็นวัตถุ ในรูปของสินค้า และทั้งที่เป็นมนุษย์ ในรูปของการบริการ จากภายนอกรัฐหนึ่ง ๆ นำมาใช้ประโยชน์โดยตรง หรือผ่านการแปรรูป

6. สภาพแวดล้อมด้านองค์การ (Organization Environment) หมายถึง องค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคที่มีอิทธิพลและบทบาทต่อรัฐต่าง ๆ

การนำทฤษฎีการเชื่อมโยงกัน (Linkage Theory) มาใช้กับงานวิจัยชิ้นนี้ สืบเนื่องจากสาเหตุสำคัญที่ผลักดันจีนให้ดำเนินนโยบายต่างประเทศ อันนำไปสู่ความร่วมมือกับประเทศในแถบเอเชียกลาง ภายใต้กรอบพหุภาคีในองค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ (SCO: Shanghai Cooperation Organization) วิวัฒนาการจากความสัมพันธ์เดิมที่มีต่อกันตั้งแต่อดีต ทั้งในด้านความร่วมมือ เช่นการมีอุดมการณ์เดียวกัน มีการติดต่อข้ามขอบเขตพรมแดนรัฐที่มีอาณาเขตเชื่อมต่อกันอย่างต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน ยังมีความร่วมมือเชิงขัดแย้ง เช่นการปะทะกันทางทหารบริเวณพรมแดนที่ติดต่อกัน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงผู้นำ และกลุ่มผู้มีอำนาจในการตัดสินใจนั้น ยังส่งผลกระทบให้เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์ เป็นต้น

ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน คือตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือ ปัจจัยภายนอกประกอบด้วย “สภาพแวดล้อมสงครามเย็น (Cold-war Environment)” ที่มีสภาพผันแปรจาก “ระบบโลกสองขั้ว” กล่าวคือโลกขั้วหนึ่งมีอุดมการณ์เสรีนิยมภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา และโลกอีกขั้วหนึ่งมีอุดมการณ์สังคมนิยมภายใต้การนำของสหภาพโซเวียต เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุด กลายเป็น “ระบบโลกขั้วเดียว” กล่าวคือ เมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลายทำให้โลกเหลือขั้วเดียว เนื่องจากสหรัฐอเมริกายังดำรงอยู่พร้อมด้วยแสนยานุภาพด้านทหารอันทรงประสิทธิภาพ เป็นผลให้สหรัฐ ฯ กลายเป็นมหาอำนาจครอบงำโลก

หากพิจารณาในแง่เศรษฐกิจ ระบบโลกแตกเป็นหลายขั้ว จีนเป็นหนึ่งในมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่กำลังทะยานขึ้น และรัสเซียกำลังพยายามฟื้นคืนความเป็นมหาอำนาจ โดยมีอดีตประเทศในสหภาพโซเวียตแถบเอเชียกลาง ประกอบด้วย คีร์กีซสถาน คาซัคสถาน ทาจิกิสถาน อุซเบกิสถาน ให้ความร่วมมือในการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ในกรอบ Shanghai Five และพัฒนาเป็น Shanghai Cooperation Organization (SCO) ในปัจจุบัน

การพิจารณาถึง “สภาพแวดล้อมภูมิภาค (Regional Environment)” จีนมีความสัมพันธ์กับรัฐในเอเชียกลางมาตั้งแต่สมัยโบราณกาลแล้ว จึงมิใช่เรื่องยากที่จะมีการสานสัมพันธ์ให้มีความเหนียวแน่นยิ่งขึ้น เพื่อประสานงาน ร่วมมือกันในการขจัดปัญหาด้านการเมือง ความมั่นคง ด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน

“สภาพแวดล้อมทางด้านทรัพยากร (Resource Environment)” เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ที่รองรับความเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของจีนที่กำลังทะยานขึ้น ทำให้จีนต้องแสวงหาพลังงานในเอเชียกลาง เพื่อมาทดแทนความต้องการ การบริโภคพลังงานภายในประเทศ ซึ่งเป็นความต้องการที่สอดคล้องกัน ทำให้จีนสามารถสานสัมพันธ์กับรัฐในเอเชียกลางได้อย่างดี เนื่องจากมีพรมแดนเชื่อมต่อกัน และจีนตระหนักถึงภัยคุกคามต่อพรมแดนของรัฐ ซึ่งเป็นเหตุให้จีน จำเป็นต้องผลักดันให้เกิดความร่วมมือเพื่อแสวงหาความมั่นคงอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

จีนได้เสนอข้อริเริ่มให้เกิดความร่วมมือกับประเทศในแถบเอเชียกลาง จากการจัดตั้งเป็น เวทีหารือด้านความมั่นคงร่วมกันที่เป็นลักษณะการรวมตัวอย่างหลวม ๆ ในกรอบ Shanghai Five ใน ค.ศ. 1996 ให้กลายเป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคในกรอบ Shanghai Cooperation Organization หรือความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ (SCO) ใน ค.ศ. 2001

ขณะเดียวกัน ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศให้เกิดความร่วมมือกับประเทศต่างๆ ในเอเชียกลางภายใต้กรอบพหุภาคี SCO จีนยังดำเนินความสัมพันธ์ในลักษณะทวิภาคี (Bilateral System) ซึ่งมีความร่วมมือทั้งด้านการเมือง ความมั่นคง และเศรษฐกิจ

การวิเคราะห์ถึง “ปัจจัยภายใน” (The Internal Factors) อันเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ ก่อให้เกิดความร่วมมือดังกล่าว อาทิ “ปัจจัยภูมิศาสตร์” เนื่องจากจีนเป็นประเทศที่มีขนาดใหญ่ และมีพรมแดนติดต่อกับประเทศรัสเซีย และรัฐในเครือเอกราชเป็นระยะทางยาวไกล ทำให้เกิด ข้อพิพาทบริเวณดังกล่าวอยู่บ่อยครั้ง

“ปัจจัยประชากร” เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ เป็นเหตุให้ประชากรที่ อาศัยอยู่บริเวณพรมแดนมักเป็นชนกลุ่มน้อย ซึ่งมีความต้องการเคลื่อนไหวเพื่อแบ่งแยกดินแดน ทำให้จีนมองว่าเป็นภัยคุกคามด้านความมั่นคง

“ปัจจัยผู้นำ” ถือเป็นตัวสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ เนื่องจากจีนมีการ สืบทอดความเป็นผู้นำจากรุ่นสู่รุ่นที่มีความต่อเนื่อง และสืบทอดเจตนารมณ์ของแต่ละรุ่นได้อย่างดี ทำให้การกำหนดนโยบายต่างประเทศของจีน เป็นตัวแปรสำคัญในการนำมาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มี อิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์การทูตพหุภาคีของจีน ต่อรัสเซีย และเอเชียกลางนั้น สามารถนำทฤษฎี การเมืองเกี่ยวพันมาวิเคราะห์ โดยแยกเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังนี้

ปัจจัยภายใน

1. **ตัวแสดง** ได้แก่ กลุ่มผู้นำ พรรคการเมือง เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร ข้าราชการ ทหาร ผู้บัญญัติกฎหมาย เหล่านี้ เป็นตัวแสดงหลักในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ การวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำจากรุ่นสู่รุ่น เป็นสิ่งที่สามารถทำให้เห็นภาพรวมของความแตกต่างหรือความต่อเนื่องของนโยบายต่างประเทศจีนอย่างไร
2. **สถาบัน** ได้แก่ สถาบันบริหาร ระบบราชการ สถาบันทหาร ระบบพรรคการเมือง เป็นต้น
3. **กระบวนการ** ได้แก่ การแยกแยะผลประโยชน์ การกำหนดนโยบาย การบริหารนโยบาย เป็นต้น

ปัจจัยภายนอก

1. **สภาพแวดล้อมประชิด** กล่าวคือ ระบบกลุ่มประเทศที่ตั้งอยู่ประชิดจีนนั้น ทำให้เกิดข้อขัดแย้งบริเวณพรมแดนอย่างต่อเนื่อง อันนำไปสู่ความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหา
2. **สภาพแวดล้อมภูมิภาค** เนื่องจากมีพรมแดนที่เชื่อมต่อกัน ทำให้พัฒนาการความร่วมมือนั้นมีความก้าวหน้าอย่างยิ่ง
3. **สภาพแวดล้อมสงครามเย็น** เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นของความร่วมมือต่าง ๆ เนื่องจากภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดโดยมีสาเหตุจากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ความขัดแย้งด้านอุดมการณ์ยุติพร้อมกับความร่วมมือระหว่างประเทศเริ่มขยายตัวขึ้น จนพัฒนาเป็นกรอบความร่วมมือ Four plus One และกลายเป็นองค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้
4. **สภาพแวดล้อมทางเชื้อชาติ** อันเกิดจากปัญหาชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ตามชายแดนของจีน รัสเซีย และเอเชียกลาง ทำให้ผู้นำต่างมองว่าปัญหาที่ประเทศต่าง ๆ ต้องเผชิญมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ดังนั้นการหันมาให้ความสำคัญเพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาจึงเกิดขึ้น
5. **สภาพแวดล้อมทางทรัพยากร** เป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้จีนให้ความสำคัญต่อรัสเซีย และภูมิภาคเอเชียกลาง เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งแร่ ก๊าซธรรมชาติ และน้ำมันนั้น ทำให้จีนสามารถเข้าไปลงทุนและแสวงหาความร่วมมือเพื่อรองรับผลประโยชน์แห่งชาติ
6. **สภาพแวดล้อมด้านองค์การ** เมื่อมาถึงยุคกระแสครอบโลกหรือกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้รัฐต่าง ๆ ซึ่งเป็นตัวแสดงหลักในเวทีโลก เกิดการรวมตัวกันเป็นองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคเพื่อผลักดันความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาประเด็นต่าง ๆ และการรวมตัวเหล่านี้ ทำให้รัฐมีอำนาจในการเจรจาต่อรองยิ่งขึ้น

ทั้งนี้ความร่วมมือของทั้งสองฝ่ายนั้นเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความต้องการว่าด้วยผลประโยชน์แห่งชาติ (National Interest) ซึ่งเริ่มจากการแก้ไขปัญหาความมั่นคงภายในรัฐที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยสามารถนำปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ที่เป็นทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก เพื่อแก้ไขปัญหาการร้ายที่คล้ายคลึงกันของแต่ละรัฐสมาชิก รวมทั้งการแก้ไขปัญหาการเมือง คือความพยายามแก้ไขข้อพิพาทบริเวณพรมแดนที่ติดต่อกัน และการแสวงหาพลังงานในภูมิภาคดังกล่าวให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในประเทศของจีน เพื่อรองรับการขยายตัวในด้านเศรษฐกิจของจีนที่ทะยานขึ้นอย่างรวดเร็ว

ภายใต้ความร่วมมือในเวทีพหุภาคีนี้ ผลประโยชน์แห่งชาติ กอปรกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของผู้นำจากรุ่นสู่รุ่นของจีนที่มีลักษณะสอดคล้องกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้การรวมกลุ่มของจีนใน SCO มีลักษณะที่กระชับแน่นยิ่งขึ้น และมีแนวโน้มที่จะมีพัฒนาการทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างอย่างก้าวหน้า

วิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์ผ่านการวิจัยเอกสาร โดยวิธีการพรรณนา และการวิเคราะห์ อันมีข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ดังนี้ เอกสารราชการของหน่วยงานรัฐ กระทรวง กรม กองต่าง ๆ อันเป็นข้อมูลที่ปรากฏถึงถ้อยแถลง บทสัมภาษณ์ สุนทรพจน์ของผู้นำประเทศ รัฐมนตรี การแถลงข่าวของโฆษกกระทรวง ข้อมติ และเอกสารทางการขององค์การความร่วมมือระดับภูมิภาค อาทิ เอกสารหน่วยงานราชการของสาธารณรัฐประชาชนจีน เช่น **สุนทรพจน์** ของประธานาธิบดีเจียง เจ๋อหมิน **ถ้อยแถลง** ของประธานาธิบดี หู จิน เทา **คำสัมภาษณ์** ของรัฐมนตรีต่างประเทศ เฉียน ฉีเชิน และคำแถลงการณ์ของผู้นำประเทศรัสเซีย และรัฐในเอเชียกลาง ผ่านองค์การความร่วมมือแห่งเชี่ยงไฮ้

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ดังนี้ หนังสือ ตำราทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ บทความจากวารสาร นิตยสาร รายงานข่าวทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ อาทิ Asian Survey, Asia Times, Beijing Review, China and Eurasia Forum Quarterly, China Quarterly, China's daily, Current History, Foreign Affairs, Journal of Contemporary China เป็นต้น รวมทั้งข้อมูลที่นำเชื่อถือจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ อาทิ บทความนักวิชาการ ต่างประเทศ ทั้งชาวเอเชีย และชาวตะวันตก

เช่น Chien-peng Chung เรื่อง “The Shanghai Co-operation Organization: China’s Changing Influence in Central Asia” ใน China Quarterly ค.ศ. 2004

Chin-Hao Huang เรื่อง “China and the Shanghai Cooperation Organization: Post-Summit Analysis and Implications for the United States” ใน China and Eurasia Forum Quarterly ค.ศ. 2006

Ariel Cohen เรื่อง “The Dragon Looks West: China and the Shanghai Cooperation Organization” ใน Heritage Lectures ค.ศ. 2006

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการตรวจสอบเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ทำการศึกษาค้นคว้าว่าด้วยความร่วมมือจีนกับ SCO นั้น ยังไม่มีใครทำการศึกษาเรื่องนี้เป็นภาษาไทย แม้ว่านักวิชาการได้ศึกษาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนอยู่บ้าง ดังนี้

ฉันทิมา อ่องสุรักษ์⁴⁰ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “**นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีนและผลกระทบต่อประเทศไทย**” ใน ค.ศ. 1973 โดยมีสาระสำคัญว่าการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีน แม้จะยึดหลักการปกครองในลักษณะสังคมนิยม แต่มีได้หมายความว่าจีนจะยึดมั่นเป็นแนวปฏิบัติหลักในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ปัจจัยสำคัญคือผลประโยชน์ของชาติและกลุ่มผู้นำจีนต่างหาก อีกสาเหตุที่ทำให้จีนเจริญสัมพันธไมตรีอันดีต่อสหภาพโซเวียต เนื่องจากสภาวะความตกต่ำด้านเศรษฐกิจของจีนเป็นมูลเหตุสำคัญ รวมทั้งการดำเนินความสัมพันธ์นั้น ถือเป็นทางเลือกที่ดีกว่าการพึ่งพาประเทศที่มีระบบการปกครองแบบทุนนิยมซึ่งมีอุดมการณ์ที่ขัดแย้งกันเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ชี้ให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของจีน แต่เป็นการศึกษาในทศวรรษ 1970 ทำให้ยังไม่มีรายละเอียดในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียและประเทศในเอเชียกลาง ภายหลังสหภาพโซเวียตล่มสลายใน ค.ศ. 1991

⁴⁰ฉันทิมา อ่องสุรักษ์, นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีนและผลกระทบต่อประเทศไทย, (กรุงเทพฯ ฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2516)

เขียน ถีระวิทย์⁴¹ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “จีนกับสังคมโลก” ใน ค.ศ. 1976 โดยกล่าวถึง ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีความสำคัญกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนโดยละเอียด และอธิบายให้เห็นถึงปัจจัยทางด้านผู้นำโดยวิเคราะห์ให้เห็นถึงภาพรวมชีวิตผู้นำ และสภาพแวดล้อมที่ทำให้ผู้นำถูกกล่อมเกล่าให้เป็นคนเช่นใด จักดำเนินนโยบายต่างประเทศในลักษณะเช่นนั้น นอกจากนี้ยังสะท้อนภาพสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จีนต้องเผชิญในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ โดยแบ่งเป็นประเด็นเนื้อหาในแต่ละบทได้อย่างน่าสนใจ แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นก่อน ค.ศ. 1991 ทำให้มีเนื้อหาที่ไม่ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษาได้อย่างเพียงพอ

จุลชีพ ชินวรรณ⁴² ได้เขียนเอกสารการสอนเรื่อง “สาธารณรัฐประชาชนจีนกับการเมืองโลก” ใน ค.ศ. 1985 ซึ่งมีสาระสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีน โดยแบ่งแนวคิดในการกำหนดนโยบายต่างประเทศแต่ละทศวรรษได้อย่างชัดเจน สะท้อนท่าทีของจีนที่มีต่อสหภาพโซเวียตในแต่ละยุคมีความแตกต่างกัน เนื่องจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้จีนต้องมีการกำหนดนโยบายต่างประเทศที่มีความแตกต่างกันในแต่ละยุคสมัย แต่เนื้อมาดังกล่าวจัดทำขึ้นในทศวรรษ 1980 ทำให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในทศวรรษ 1990 ยังไม่ปรากฏ

วศิน เรื่องประทีปแสง⁴³ ได้เขียนสารนิพนธ์เรื่อง “นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีนต่อประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2521 – 2531: เน้นวิเคราะห์ทางการเมือง” ใน ค.ศ. 1991 มีสาระสำคัญว่าการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตในช่วงทศวรรษ 1950 มีลักษณะผูกพันฉันมิตร แต่ปลายทศวรรษ 1960 มีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ต่อมาในทศวรรษ ที่ 1970 เริ่มแข่งขันกันขยายอิทธิพลภายในภูมิภาค จนย่างเข้าสู่ทศวรรษ 1980 ได้ฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างกันให้ดีขึ้นตามลำดับ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงผู้นำของฝ่าย

⁴¹เขียน ถีระวิทย์, จีนกับสังคมโลก, (กรุงเทพฯ ฯ: โรงพิมพ์สมมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519)

⁴²จุลชีพ ชินวรรณ, “สาธารณรัฐประชาชนจีนกับการเมืองโลก,” เอกสารการสอนชุดวิชา มหาอำนาจกับการเมืองโลก, เลขที่ 82422 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมศาสตร์, 2528), เล่ม 2, น. 491-556.

⁴³วศิน เรื่องประทีปแสง, “นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีนต่อประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2521 – 2531: เน้นวิเคราะห์ทางการเมือง,” (สารนิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534)

สหภาพโซเวียตเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้การดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนมีลักษณะแตกต่างกัน ในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีผลกระทบต่อประเทศเพื่อนบ้าน อย่างไรก็ตาม แม้เนื้อหาของสารนิพนธ์ ลงรายละเอียดในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนที่มีต่อรัสเซียและรัฐในเครือเอกราชช่วง ยุคหลังสงครามเย็น แต่มิได้กล่าวถึงความร่วมมือในกรอบพหุภาคีจีนต่อรัสเซีย และเอเชียกลาง

ทิพพร ศรีจันทร์สุข⁴⁴ ได้เขียนสารนิพนธ์เรื่อง **“นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีนต่อกัมพูชาระหว่าง ค.ศ. 1979-1989”** ใน ค.ศ. 1991 มีสาระสำคัญคือ จีนมองว่า สหภาพโซเวียตเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญในการปรับเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศ เนื่องจากจีน ต้องการแก้ปัญหาเวียดนามบุกกัมพูชา จึงขอความร่วมมือจากสหภาพโซเวียต หากเวียดนามไม่ได้รับ การช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียต การรุกรานกัมพูชาของเวียดนามจะไม่สำเร็จสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม สหภาพโซเวียต แม้จะมีท่าทีปฏิเสธต่อความร่วมมือดังกล่าวในช่วงแรก แต่ท่าทีได้ เปลี่ยนไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำ อีกทั้งยังต้องการปรับความสัมพันธ์กับจีนอย่างมาก จึงนำไปสู่ความร่วมมือแก้ไขปัญหาเวียดนามบุกกัมพูชาได้

สุรชัย ศิริไกร⁴⁵ ได้เขียนหนังสือเรื่อง **“นโยบายต่างประเทศของจีนต่อประเทศอาเซียนในยุคสังคมนิยมทันสมัยภายใต้อิทธิพลของ เต็ง เสี่ยวผิง (1978-ปัจจุบัน)”** ใน ค.ศ. 1994 มีสาระสำคัญว่า จีนเริ่มดำเนินนโยบาย “เปิดประเทศ” เพื่อสอดคล้องกับการพัฒนา ประเทศจีนให้เจริญก้าวหน้า หรือที่เรียกว่า “นโยบายสี่ทันสมัย” ของผู้นำ เต็ง เสี่ยวผิง รวมทั้งจีน ได้ยุติการสนับสนุนให้มีการปฏิวัติทางชนชั้นของแต่ละประเทศ เนื่องจากเป็นกิจการภายในรัฐและ จีนจักไม่แทรกแซง เป็นเหตุให้ประเทศเล็ก ๆ ที่รายล้อมจีน เช่นกลุ่มอาเซียนมีมุมมองต่อจีนดีขึ้น ลดความหวาดระแวง และมีมิตรไมตรีต่อกันมากขึ้น ภายหลังจากล่มสลายของสหภาพโซเวียต ทำให้ระบบดุลอำนาจ 3 ใ้่า ระหว่างจีน-สหรัฐอเมริกา-สหภาพโซเวียต หดไป จีนจึงดำเนิน นโยบายผูกมิตรกับรัสเซีย ทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจได้ดีขึ้น แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะทำขึ้นใน ทศวรรษ 1990 แต่เน้นความสัมพันธ์จีนกับอาเซียน ในการปรับนโยบายต่างประเทศยุคผู้นำ เต็ง เสี่ยวผิง ซึ่งกล่าวถึงการดำเนินนโยบายต่างประเทศจีนต่อรัสเซียแต่เพียงเล็กน้อย

⁴⁴ทิพพร ศรีจันทร์สุข, “นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีนต่อกัมพูชาระหว่างปี 1979-1989,” (สารนิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536)

⁴⁵สุรชัย ศิริไกร, นโยบายต่างประเทศของจีนต่อประเทศอาเซียนในยุคสังคมนิยมทันสมัยภายใต้ อิทธิพลของ เต็ง เสี่ยวผิง (1978-ปัจจุบัน), โครงการจีนศึกษา, สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา, (กรุงเทพ ฯ: มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2537)

เขียน ถีระวิทย์⁴⁶ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “นโยบายต่างประเทศจีน” ใน ค.ศ. 1998 กล่าวถึงความเป็นมาและโครงสร้างอำนาจทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศจีนได้อย่างละเอียด รวมทั้งการแบ่งปัจจัยทางด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับนโยบายต่างประเทศจีนได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังแบ่งประเด็นปัญหาสำคัญของจีนที่สามารถขยายความรู้ในประเด็นดังกล่าวได้ดี ผู้เขียนเน้นเรื่องนโยบายต่างประเทศจีนต่อรัสเซียมากกว่ารัฐใหม่ในเอเชียกลาง อีกทั้งยังวิเคราะห์นโยบายต่างประเทศจีนต่อสหภาพโซเวียตตั้งแต่สถาปนาเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน กระทั่งสหภาพโซเวียตล่มสลายใน ค.ศ. 1991 และมีความร่วมมือที่เป็นรูปธรรมในการร่วมมือเพื่อแก้ไขความขัดแย้งบริเวณพรมแดนรัสเซียและรัฐเอกราชใหม่ ได้แก่ คาซัคสถาน คีร์กีซสถาน และทาจิกิสถานในปีเดียวกัน

ทั้งนี้ รัสเซียและจีนยังเห็นพ้องในประเด็นไม่เข้าไปแทรกแซงกิจการภายในซึ่งกันและกัน โดยทั้งสองฝ่ายให้ความร่วมมืออันดีต่อกันทั้งในด้านความมั่นคงและเศรษฐกิจ ส่วนปัญหาบริเวณพรมแดนนั้น จีนให้ความสำคัญกับคาซัคสถาน คีร์กีซสถาน และทาจิกิสถาน อันเนื่องมาจากพรมแดนติดต่อกัน รวมทั้งมีปัญหามนุษย์ร่วมกัน นำไปสู่การหารือเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง กล่าวโดยสรุป เนื้อหาจากหนังสือดังกล่าวสะท้อนภาพการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีน แต่ไม่มีเนื้อหาความเป็นมาของความร่วมมือแห่งเชียงไฮ้

อาทร พุ่งธรรมสาร⁴⁷ ได้เขียนภาคินพนธ์เรื่อง “นโยบายต่างประเทศของจีน: จากปฏิวัติทั่วโลกมาผูกมิตรกับทุกประเทศ” ใน ค.ศ. 1998 โดยแบ่งเนื้อหาการวิเคราะห์เป็นปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกและอธิบายภาพความสัมพันธ์ในแต่ละทศวรรษได้อย่างชัดเจน ผู้เขียนได้สรุปว่าความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัสเซียดีขึ้นมากในทศวรรษ 1990 แต่การที่สหภาพโซเวียตล่มสลายส่งผลกระทบต่อด้านลบที่ว่าการปกครองแบบสังคมนิยมที่จีนยังใช้อยู่ อาจทำให้ตกอยู่ในสภาพเดียวกับสหภาพโซเวียต อย่างไรก็ตาม จีนมีพันธมิตรเพิ่มขึ้นจากรัฐใหม่ในเอเชียกลาง และสามารถเจรจาแก้ไขปัญหาบริเวณพรมแดนระหว่างกันได้มากยิ่งขึ้น

⁴⁶เขียน ถีระวิทย์, นโยบายต่างประเทศจีน, (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541)

⁴⁷อาทร พุ่งธรรมสาร, “นโยบายต่างประเทศของจีน: จากปฏิวัติทั่วโลกมาผูกมิตรกับทุกประเทศ,” (ภาคินพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542)

อาทรร พุ่งธรรมสาร⁴⁸ ได้แปลหนังสือ “บันทึกการทูตจีน 10 เรื่อง” ใน ค.ศ. 2006 โดยกล่าวถึงการปรับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตในทศวรรษ 1980 อย่างละเอียด ชัดเจนถึงการปฏิบัติต่อกันของทั้งสองฝ่าย ประเด็นหลักที่ทำให้เกิดการฟื้นฟูความสัมพันธ์ เกิดจากการเปลี่ยนแปลงผู้นำของสหภาพโซเวียต รวมทั้งการพยายามหาทางแก้ไขปัญหาเวียดนามบุก กัมพูชาด้วยกัน ภายหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายใน ค.ศ. 1991 จีนได้ดำเนินนโยบายผูกมิตรกับ รัสเซีย และเครือรัฐเอกราชบนพื้นฐานอยู่ร่วมกันอย่างสันติห้าประการ โดยร่วมแก้ปัญหาความ ชัดแย้งบริเวณพรมแดนอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งรวมตัวเป็นองค์การอย่างหลวม ๆ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “5 ประเทศเชิงไส้” ประกอบด้วย จีน รัสเซีย คาซัคสถาน ทาจิกิสถาน และคีร์กีซสถาน และการ ส่งเสริมการค้าขายระหว่างกันมากยิ่งขึ้น ต่อมาจึงรับรัฐสมาชิกเพิ่มใน ค.ศ. 2001 คือ อุซเบกิสถาน พร้อมทั้งขยายเป็นองค์การความร่วมมือแห่งเอเชียใต้อีกในปีเดียวกัน กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้มี เนื้อหาทางด้านทูตของจีนที่มีประเด็นหลากหลายและมีรายละเอียดชัดเจน แต่การนำเสนอ เนื้อเรื่องเกี่ยวกับความร่วมมือแห่งเอเชียใต้อันนั้น ผู้เขียนกล่าวถึงเพียงเล็กน้อยไม่ได้ลงรายละเอียด ในเรื่องนี้มากนัก

มลฤดี ประเสริฐศักดิ์⁴⁹ ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง “นโยบายต่างประเทศจีนต่อ อาเซียนในศตวรรษที่ 21: ค.ศ.1995 – 2005” ใน ค.ศ. 2007 มีเนื้อหาการดำเนินนโยบาย ต่างประเทศจีนต่อกลุ่มอาเซียนและชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันที่เด่นชัด คือด้าน ความมั่นคงและเศรษฐกิจ โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 2 ปัจจัยสำคัญ คือปัจจัยภายในและปัจจัย ภายนอก ทำให้เห็นภาพรวมการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนอย่างละเอียด ซึ่งมีประเด็นที่ เกี่ยวพันหลากหลายในการนำมากำหนดเป็นนโยบายต่างประเทศ แต่เนื้อหาโดยรวมเน้นศึกษา ความสัมพันธ์จีนกับอาเซียน จึงกล่าวถึงความสัมพันธ์จีนกับรัสเซียเพียงเล็กน้อย

⁴⁸เฉียนฉีเจิน, บันทึกการทูตจีน 10 เรื่อง, แปลโดย อาทรร พุ่งธรรมสาร, (กรุงเทพฯ ฯ: สำนักพิมพ์ มติชน, 2549)

⁴⁹มลฤดี ประเสริฐศักดิ์, “นโยบายต่างประเทศจีนต่ออาเซียนในศตวรรษที่ 21: ค.ศ. 1995 - 2005,” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2550)

บทที่ 5 ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยภายนอก ปัจจัยภายใน และผลประโยชน์แห่งชาติของจีน ในการดำเนินนโยบายการทูตพหุภาคี ต่อประเทศเพื่อนบ้านฝั่งตะวันตกในองค์การความร่วมมือแห่งเซี่ยงไฮ้ (Shanghai Cooperation Organization: SCO)

บทที่ 6 บทสรุป ภาพรวมความร่วมมือจีนในกรอบพหุภาคี SCO โดยวิเคราะห์อุปสรรค ปัญหา ตลอดจนความสำเร็จของการรวมกลุ่มและการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคต

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

การศึกษานโยบายต่างประเทศภายใต้กรอบพหุภาคีของจีนต่อรัสเซียและเอเชียกลาง จะนำมาซึ่งประโยชน์ ดังนี้

1. เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของจีนที่มีต่อความร่วมมือพหุภาคีในองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาค SCO
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยสำคัญอันเป็นเหตุจูงใจที่ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศ รวมทั้งผลประโยชน์แห่งชาติจีนที่มีต่อความร่วมมือกับรัฐภาคีใน SCO
3. เพื่อวิเคราะห์ คาดการณ์แนวโน้มของพัฒนาการความสัมพันธ์ของจีนที่มีต่อชาติสมาชิกใน SCO